

Færøerne mellem religiøs vækkelse og sekularisering: En nordisk undtagelse bliver til

Tema 1: Religion i dansk politik, samfund og økonomi

Færøernes står midt i en værdipolitisk kulturkamp, hvor gamle normer bliver udfordret af nye krav og værdier – ofte med de homoseksuelles rettigheder som omdrejningspunkt. Denne kulturkamp handler i høj grad om kristendommens rolle og funktion i færøsk politik, kultur og samfund. Ved hjælp af kvantitative, komparative undersøgelser om folkelige holdninger til religion dokumenterer denne artikel, at Færøerne er en undtagelse i Norden. I lyset af både sekulariseringsparadigmet og dets kritikere undersø-

ger artiklen, hvilke socio-demografiske faktorer der kan forklare religiøs vitalitet, og hvilke specifikke historiske processer der kan tænkes at have banet vejen for de protestantiske vækkelsesbevægelser opblomstring. Det viser sig, at en periode i begyndelsen af det 20. århundrede er helt afgørende for at forstå Færøerne som en nordisk undtagelse og de polariserende kulturkampe, som kendetegner færøsk værdipolitik den dag i dag.

Sekularisering og opgøret med konservativ kristendom

I 1988 landede et kontroversielt lovforslag i det færøske parlament, Lagtinget. Forslaget handlede om at udvide §266b i straffeloven – den såkaldte racismeparagraf – til også at omfatte sætningen ”seksuel orientering”. Det danske Folketing havde lige udvidet paragraffen, så seksuelle minoriteter fik juridisk beskyttelse mod hadefuld tale. Men i det færøske parlament stemte kun ét medlem for lovforslaget – den kvindelige politiker Karin Kjølbro – i øvrigt til stor overraskelse for hendes mandlige kollegaer (Nón, Kringvarp Føroya, 2018; Lindenskov, 2019). 18 år senere – i 2006 – blev ”seksuel orientering” endelig inkluderet i den færøske version af racismeparagraffen. Under stor mediebevågenhed antændte debatten om seksuelle minoriteters rettigheder den måske dybeste og mest passionerede værdipolitiske konfrontation i nyere tid. Mens Muhammed-sagen rasede i Danmark med Islam som omdrejningspunkt, handlede den færøske kulturkamp i høj grad om kristendommens rolle i færøsk politik, samfund og lovgivning, og lovforslaget blev en katalysator for en værdikamp og en underliggende polarisering i det færøske samfund. Den ene side advokerede for menneskerettigheder, minoritetsbeskyttelse og en liberal opfattelse af kristendommen. De konservative kræfter betragtede derimod udvidelsen af racismeparagraffen som et opgør med kristendommens betydning for færøsk kultur og historie og advarede mod en moralsk glidebane (Skorini and Holm Johannesen, 2010). Glidebane-argumentet var sådan set rigtigt, for i 2017 kunne den støt voksende og stadig synligere færøske LGBT-bevægelse notere sig endnu en historisk landvinding, da det færøske parlament legaliserede civile homo-vielser på trods af stor modvilje fra både Folkekirken og de mange menigheder og frikirker uden for Folkekirken

HEINI Í SKORINI

Lektor, Institut for Historie og Samfundsvidenskab, Færøernes Universitet, heinis@setur.fo

HERIT ALBINUS

Økonom og Universitetsunderviser, Institut for Historie og Samfundsvidenskab, Færøernes Universitet, herita@setur.fo

HANS ANDRIAS SØLVARÁ

Professor, Institut for Historie og Samfundsvidenskab, Færøernes Universitet, hansas@setur.fo

(Kristeligt Dagblad, 2016). En fuldstændig utænkelig situation for bare 10 år siden. Endnu engang afslørede debatten dybe kløfter i det færøske samfund. Og tre år senere udviklede det sig til en regulær regeringskrise, da det færøske parlament nogle få dage før jul i december 2021 vedtog et lovforslag, der lige-stillede forældre af samme køn i det færøske barselssystem (Dimmalætting, 2021).

Formålet med denne artikel er at analysere religionens rolle på Færøerne ved hjælp af nye, kvantitative undersøgelser og at diskutere mulige historiske årsager til, at Færøerne er en undtagelse i en nordisk sammenhæng

De seneste 30 års udvikling på Færøerne illustrerer, hvordan sekularisering og modernisering transformerer et lille og forholdsvis traditionelt øsamfund. Ifølge det dominerende sekulariseringsparadigme, som i høj grad har formet religionssociologiske debatter i et halvt århundrede, antages en kausal sammenhæng mellem modernitet og religionens aftagende sociale, kulturelle og politiske betydning. Men sekularisering er en mangfoldig proces på mange niveauer. Den er ikke uundgåelig, og den er altid et produkt af specifikke kulturelle og historiske omstændigheder (Bruce, 2011: 49-59). I lyset af disse betragtninger er formålet med denne artikel at analysere religionens rolle på Færøerne ved hjælp af nye, kvantitative undersøgelser og at diskutere mulige historiske årsager til, at Færøerne er en undtagelse i en nordisk sammenhæng.

Forskningslitteraturen om religionens rolle på Færøerne i det 21. århundrede er meget begrænset, og denne artikel er et første forsøg på at præsentere og diskutere nye kvantitative undersøgelser om religion på Færøerne i en videnskabelig kontekst. For at adressere ovenstående hovedformål behandler artiklen tre spørgsmål. For det første spørger vi, i hvilken grad Færøerne er en undtagelse i Norden sammenlignet med de andre skandinaviske lande? Med komparativ data fra World Value Survey er det muligt at måle færøsk religiøsitet i en regional og international kontekst. For det andet spørger vi, hvilke demografiske faktorer eller baggrundsvariabler der kan forklare forskelle og modsætninger i folkelige religiøse holdninger på Færøerne. Og for det tredje behandles spørgsmålet om, hvilke historiske omstændigheder der kan have været medvirkende til, at Færøerne udviklede sig anderledes end de øvrige nordiske lande. Her fokuserer artiklen især på Island, fordi Island og Færøerne på mange områder ligner hinanden. Hvorfor lykkedes det de frikirkelige vækkelsesbevægelser at etablere sig på Færøerne, men ikke i Island? Og hvilken betydning har det haft? Et bærende argument er således, at samtidens værdipolitiske færøske konflikter ville være mindre polariserende, hvis de frikirkelige vækkelsesbevægelser ikke havde etableret sig på øerne.

Denne artikel vil ikke operere med en teoretisk ramme, der stringent strukturerer vores analyse. Men for at kunne fortolke resultaterne i lyset af en faglig, religionsvidenskabelig kontekst har vi alligevel inkluderet en teoretisk forstå-

elsesramme, der anvendes som fortolkningsinstrument i vores diskussion og perspektivering. Dermed er artiklens ambition at præsentere nye kvantitative undersøgelser om religion på Færøerne og diskutere resultaterne i en religionssociologisk og religionshistorisk sammenhæng.

Folkekirken, frikirkerne og den homogene pluralisme

Efter reformationen og de katolske præsters exit fra Færøerne havde den Lutherske folkekirke monopol på øerne i godt og vel 300 år. De 18 øer var et decentraliseret landbrugssamfund med få præster, der rejste fra bygd til bygd og fra ø til ø. I 1865 var syv præster og 39 kirker på øerne, og dagligdagens religion var dermed i høj grad udøvet af lokale lægfolk. Dermed er ”den levede religion” (McGuire, 2008) på Færøerne i denne periode en folkelig praksis uden præsternes hyppige tilstedeværelse. Efter grundlovens indførelse af religionsfriheden i 1849 og nedlæggelsen af den Kongelige Monopolhandel i 1856 gennemgik Færøerne en økonomisk, demografisk og kulturel revolution. Transformationen fra landbrugssamfund til industrielt fiskerisamfund medførte en centralisering og en markant befolkningsvækst i de nye fiskeribyer (Isholm, 2020). Samtidig opstod den færøske nationalbevægelse med unge færøske studenter i København i front. En bevægelse, der fik afgørende indflydelse på kirkelige anliggender i sin kamp for det færøske sprogs anerkendelse i den færøske folkekirke og det færøske skolevæsen (Sølvará, 2012; Rasmussen, 1987).

Det var i denne brydningstid, at de første vækkelsesbevægelser kom til Færøerne og udfordrede Folkekirkens monopol (Hansen, 1987). Ud over Folkekirken, som ca. 75 pct. af den færøske befolkning i dag er medlem af, domineres det religiøse landskab af fire andre protestantiske bevægelser: brødremenigheden fra Skotland, Indre Mission fra Danmark, pinsebevægelsen fra Norge og det øvrige Skandinavien og den karismatiske bevægelse – en udbrydergruppe fra Folkekirken i begyndelsen af 1970’erne (Hansen, 2014).¹ Først kom den såkaldte brødremenighed med oprindelse i Skotland, hvis første missionær – William Gibson Sloan – satte sin fod på færøsk jord i 1865. Bevægelsen fik først vind i seglene i begyndelsen af 1900-tallet, da bevægelsen fik færøske frontfigurer (Jóansson, 2012). I dag udgør brødremenigheden – også kaldt baptisterne – ca. 20 procent af den færøske befolkning og har udmærket sig både i erhvervslivet og færøsk politik. Ud over brødremenigheden kom den danske Indre Mission også til øerne i begyndelsen af 1900-tallet og etablerede sig som en frikirkelig bevægelse med tilknytning til den Luthersk-protestantiske folkekirke. I 1930’erne etablerede pinsemenigheden sig ved hjælp af norske og skandinaviske missionærer på vej til Island, og endelig fik Færøerne en fjerde hovedretning, da karismatiske cirkler inden for folkekirken brød ud og etablerede sine egne frikirker, der i praksis og doktriner minder meget om pinsebevægelsen. Ud over de førnævnte trosretninger findes der også en række andre mindre bevægelser (Hansen, 1987).

Færøernes økonomiske og industrielle transformation fra landbrugssamfund til kapitalistisk fiskerisamfund er dermed også en underbelyst kulturel revolution, der medførte et opgør med det folkekirkelige monopol og banede vejen for det, som den færøske forsker Janna Egholm Hansen har kaldt en ”homogen pluralisme” (Hansen, 2014). Homogen i den forstand, at Færøernes religiøse landskab kun indeholdt protestantiske kristelige bevægelser. Og pluralistisk i den forstand, at det religiøse udbud eksploderede i et land med så få indbyggere. Ifølge Janna Egholm Hansens opgørelse fra 2014 over institutionaliseret religion har Færøerne tæt på verdensrekord i forhold til religiøst udbud. De godt 50.000 indbyggere kan vælge mellem 143 kirker eller frikirker (62 kirker og 81 menighedshus), og for hver 350 borgere eksisterer der en aktiv religiøs institution. De seneste års økonomiske opsving har bl.a. medført en markant vækst i antal indvandrere, primært kvinder fra sydøstasiatiske lande som Filippinerne og Thailand samt mandlige indvandrere fra østeuropæiske lande som Polen og Rumænien (Hagstova Føroya, 2022b). Denne indvandring kan på sigt medføre en øget kulturel og religiøs diversitet.

➤➤ **Færøerne har tæt på verdensrekord i forhold til religiøst udbud. De godt 50.000 indbyggere kan vælge mellem 143 kirker eller frikirker, og for hver 350 borgere eksisterer der en aktiv religiøs institution**

Europæisk sekularisering og amerikansk vækkelse

De kvantitative data i denne artikel er frembragt med samme metode som et af de største kvantitative datasæt om religion i verden over tid, World Value Survey (WVS), hvis database indeholder data om folkelige holdninger til religion fra begyndelsen af 80'erne og frem til dagen i dag. Kort før sin død i 2021 udgav stifteren af WVS, Ronald Inglehart, en bog med titlen *Religion's Sudden Decline: What's Causing it, and What Comes Next?* Bogen er en sammenfatning af 40 års surveyundersøgelser om folkelige holdninger til religion. De seneste to årtier har religionssociologer og samfundsforskere udgivet et væld af bøger om religionens vitalitet (Stark og Finke, 2000) og verdens ”afsekularisering” (Berger, 1999 og 2017; Thomas, 2005), men stik imod budskabet om religionernes ”comeback” argumenterer Inglehart for, at verden skam bliver et mindre og mindre religiøst sted. Ifølge Inglehart er sekulariseringsprocessen også synlig i selveste USA, som ifølge de seneste målinger fra WVS er nr. 12 på listen over verdens mest sekulariserede lande (Inglehart, 2021). Med sin seneste bog understøtter Inglehart den førnævnte sekulariseringstese, der i diverse teoretiske og indbyrdes uenige versioner har dét til fælles, at modernitet, oplysning, stigende velstand og eksistentiel sikkerhed på sigt underminerer den organiserede religions magt og indflydelse (Bruce, 2002; Tschannen, 1991). Sekulariseringsteoriens forklaringskraft har i høj grad været forankret i den vesteuropæiske erfaring (McGuire, 2008), men ifølge Inglehart kan 40 års kvantitative undersøgelser understøtte idéen om, at religionernes langsigtede vækstbetingelser er begrænsede i moderne og industrialiserede højind-

tægtslande, også i USA. Ingleharts centrale forklaring handler om overgangen fra det, som forfatteren kalder ”pro-fertility norms” til ”individual-choice norms” (Inglehart, 2021). Det skal forstås således, at de store religioner traditionelt har promoveret traditionelle kønsroller og været modstandere af nye normer som f.eks. skilsmisser, abort, homoseksualitet, fortrydelsespiller og anden adfærd, som ikke understøtter reproduktion. Historisk har disse restriktive normer haft et overlevelsespotentiale i faser af den menneskelige evolution med høj dødelighed, men ikke længere. Derfor opstår et sammenstød mellem gamle religiøse narrativer og nye værdier i en ny materiel virkelighed. Inglehart anerkender, at religion former politik, men argumenterer samtidig for, at politik også former religion. Følgende udsagn er interessant i lyset af den udvikling, som Færøerne har været igennem de seneste 30 år:

”But as religion weakens, the dominant causal flow can change direction, with one’s political views increasingly shaping one’s political outlook (...) people were not becoming more secular and then moving toward liberal politics to fit their new religious identity; instead, they found that the main causal direction runs from politics to religion” (Inglehart, 2021: 3).

I modsætning til argumenterne ovenfor er USA ellers blevet fremhævet som beviset på sekulariseringstesens vildfarelser af de såkaldte Rational Choice-teoretikere, der mener, at modernitet og religion sagtens kan sameksistere (Young, 2016). Ifølge ”supply-side” teorier om religion er sekulariseringsteorien en eurocentrisk idé uden empirisk belæg uden for Nord- og Vesteuropa. Religiøs udvikling skal i denne sammenhæng opfattes som et produkt af det religiøse udbud og den frie konkurrence mellem kirker og menigheder på det religiøse marked (Stark og Iannaccone, 1994; Stark, 1999). Den amerikanske grundlovs forbud mod at favorisere nogen kirke eller trosretning står i modsætning til de europæiske statskirkers religiøse monopol. Derfor er USAs religiøse marked kendetegnet ved fri og åben konkurrence, som medfører et helt andet incitament sammenlignet med de passive offentlige kirker, som finansieres af staten og ikke behøver at bestrebe sig på at få flere kunder i butikken (Stark og Bainbridge, 1996). Denne forståelsesramme er relevant for en færøsk kontekst. Hvorfor mistede folkekirken monopollet i begyndelsen af det 20. århundrede, da vækkelsesbevægelserne etablerede sig på øerne med en mere radikal, direkte og personlig forkyndelse? Og hvilke implikationer har det stigende religiøse udbud haft for religion og politik i det 21. århundrede?

»» Hvorfor mistede folkekirken monopollet i begyndelsen af det 20. århundrede, da vækkelsesbevægelserne etablerede sig på øerne med en mere radikal, direkte og personlig forkyndelse? Og hvilke implikationer har det stigende religiøse udbud haft for religion og politik i det 21. århundrede?

I forsøget på at forklare forskellen på USA og Europa bliver andre historiske årsager også fremhævet, som er relevante i en færøsk kontekst. F.eks. fremhæver den amerikanske religionssociolog med indgående kendskab til Skandinavien, Phil Zuckerman, tre historiske forskelle på USA og Europa, der har formet religionens udvikling: velfærdsstaten, økonomisk ulighed og et samfunds kulturelle homogenitet (Zuckerman, 2014). Ifølge Zuckerman spiller de amerikanske kirker en langt større socioøkonomisk rolle sammenlignet med Europa og Skandinavien, hvor staten repræsenterer det materielle sikkerhedsnet frem for private institutioner. Langt flere amerikanere lever også i fattigdom sammenlignet med det mere egalitære Europa, og samtidig har USA fra begyndelsen været en multikulturel og multietnisk nation, hvor religion i højere grad bliver en synlig identitetsmarkør for de mange kulturelle og etniske grupper, der sammen udgør den amerikanske smeltedigel (Zuckerman, 2012). I Skandinavien begyndte indvandringen for alvor i 70'erne og 80'erne, og dermed har den brede befolkning ikke haft samme behov for at udtrykke en ekstrovert religiøs identitet.

En kvantitativ tilgang til studiet af religion på Færøerne

Denne artikel er primært baseret på en online undersøgelse (N=675) gennemført i maj-juni i 2021. Det oprindelige antal respondenter var på knap 800, men på grund af frafald og anden nødvendig frasortering er undersøgelsen nede på 675 respondenter. For at sikre demografisk repræsentativitet fik vi et udtræk fra det færøske nationalregister, og respondenterne reflekterer dermed befolkningens sammensætning i forhold til alder, geografi, køn osv. For at muliggøre komparative analyser har vi som sagt anvendt spørgsmål og svarmuligheder fra World Value Survey. Først præsenterer vi hovedresultaterne for at besvare spørgsmålet om, i hvilken grad Færøerne adskiller sig fra de andre nordiske samfund. Det centrale spørgsmål og genstand for vores analyse er følgende spørgsmål: "Hvor vigtig er religion i dit liv?" Spørgsmålet og svarmulighederne er kopieret uden ændringer fra World Value Survey, og svarmulighederne deles op i fire punkter ("meget vigtig", "rimelig vigtig", "ikke særlig vigtig" og "slet ikke vigtig").

Dernæst anvendes regressionsanalyse for at identificere signifikante sammenhænge mellem religionens betydning og andre variabler.² Disse variabler er socio-demografiske variabler som alder, køn, videregående uddannelse, husholdningsindtægt, geografisk adresse (hvor hovedstaden Torshavn er basisgruppen) samt to politiske variabler i form af selvangivet placering på en højre-venstre skala i fem punkter (fra "meget højreorienteret" til "meget venstreorienteret") og en liberal-konservativ skala også i fem punkter (fra "meget konservativ" til "meget liberal"). Spørgeskemaet indeholder en kort forklaring på, hvad vi mener med tvetydige begreber som "højreorienteret", "venstreorienteret", "liberal" og "konservativ". Alder er grupperet i fem grupper, hvor den yngste gruppe (18-29 år) er basisgruppen. De politiske variabler er indikatorvariablerne "højre" og "konservativ". Husholdningsindkomst er selvangivet årlig indkomst, hvor respondenterne har valgt én ud af seks indkomstgrupper,

og her er basisgruppen laveste indkomstgruppe (under 250.000 kr. om året). Derudover indeholder analysen også en indikator variabel, der indikerer om personen har studeret i udlandet.

Regressionsanalyserne er højst sandsynligt præget af endogenitet (en korrelation mellem én eller flere uafhængige variabler og muligvis andre forklarende faktorer, som ikke er med i analysen). Med hensyn til flere variabler kan vi argumentere for, at sammenhængene kan gå begge veje. For eksempel er der en effekt fra indkomst til holdninger til religion, men omvendt kan religion også påvirke indkomst. Dette er også tilfældet med de politiske variable og muligvis også med videregående uddannelse. Desuden er der sandsynligvis variabler, som ikke er med i analysen, som også er korrelerede med de uafhængige variabler. Resultaterne skal derfor læses med de nødvendige forbehold.

Færøerne: En undtagelse i Norden

Som det fremgår af nedenstående figurer er Færøerne en undtagelse sammenlignet med de andre nordiske lande. Resultaterne fra de andre skandinaviske lande kommer fra WVS undersøgelser mellem 2017 og 2020 (wave 2017-2020), og de færøske resultater kommer fra vores egen undersøgelse gennemført i maj-juni i 2021. Resultaterne påpeger, at Færøerne på alle områder skiller sig ud, og disse resultater er helt i tråd med vores hypotese eller forventning. Men det er første gang, at konkrete tal kan illustrere forskellen på Færøerne og det øvrige Skandinavien. I forhold til spørgsmålet om, hvor vigtig religion er i menneskers liv, svarer over 60 pct. af den færøske befolkning, at religion enten har stor eller rimelig stor betydning. Dette tal er markant højere end det øvrige Skandinavien, hvor Island er nummer to på listen (godt 40 pct.), mens Danmark udmærker sig som det nordiske land med færrest respondenter (knap 20 pct.), der mener, at religion spiller en vigtig eller rimelig vigtig rolle i deres liv.

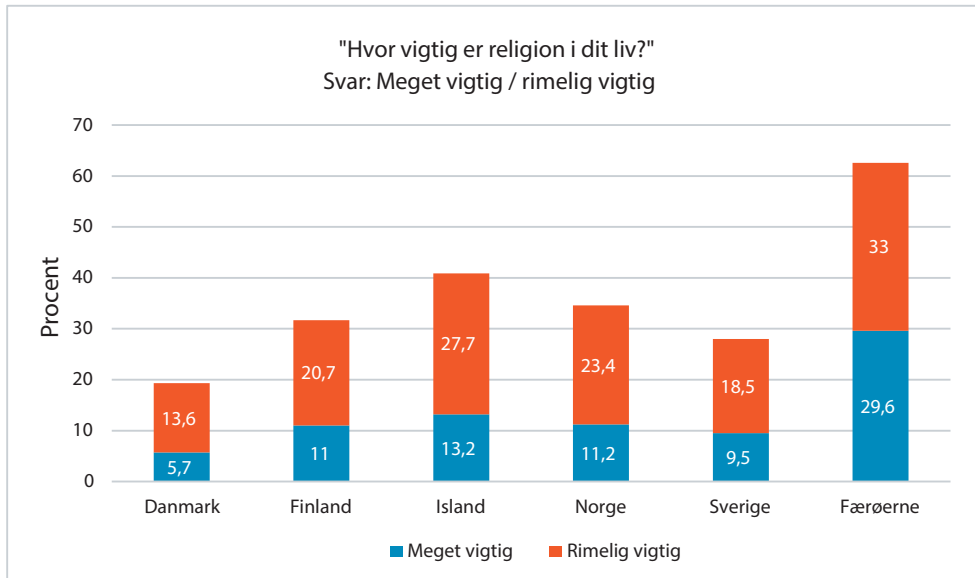

I forhold til spørgsmålet om, hvor vigtig religion er i menneskers liv, svarer over 60 pct. af den færøske befolkning, at religion enten har stor eller rimelig stor betydning.

Dette tal er markant højere end det øvrige Skandinavien

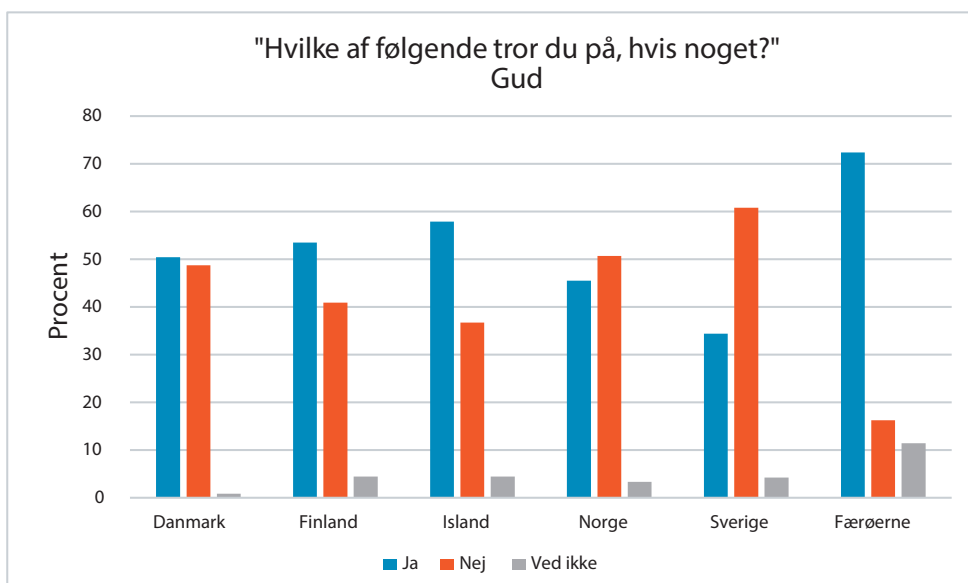
Spørgsmålet om religionens betydning kan naturligvis fortolkes på mange forskellige måder. Distinktionen mellem "believing without belonging" (Davie, 2016) og "belonging without believing" (Marchisio og Pisati, 1999; Wollschleger og Beach, 2013; McIntosh, 2015; Oakes, 2015) er i denne sammenhæng relevant. Religion kan være vigtig på en personlig, privat og spirituel måde uden at manifestere sig synligt eller offentligt (tro uden tilknytning), og omvendt kan religion også spille en stor betydning for et menneske på et mere kulturelt, socialt eller samfundsmæssigt niveau (tilknytning uden tro), uden at det pågældende menneske nødvendigvis tror på det teologiske indhold, som ens religion tilbyder.

Figur 1: Religionens betydning i de nordiske lande.

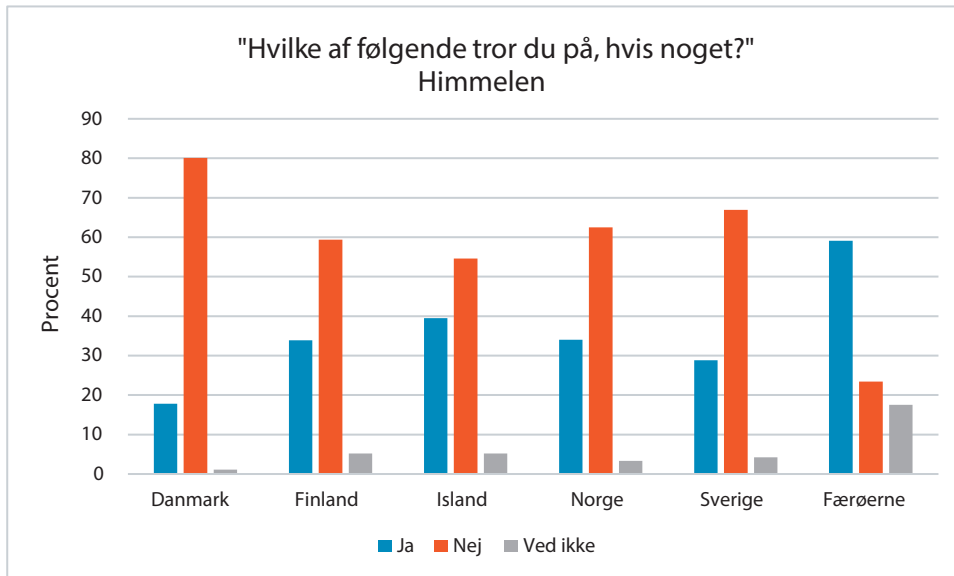

Fordi spørgsmålet om religionens betydning således kan være tvetydigt, har vi også undersøgt folks holdninger til de klassiske og mest velkendte doktriner inden for kristendommens teologi. Formålet med disse spørgsmål er at få indblik i den trosmæssige frem for den sociale eller kulturelle dimension af religion. Nedenstående figurer illustrerer, hvorvidt folk tror på en Gud, en himmel, et helvede og et liv efter døden. Ikke overraskende er Færøerne igen en undtagelse i Norden. Forskellen er mindst i spørgsmålet om troen på liv efter døden, sandsynligvis fordi dette spørgsmål transcenderer kristendom som sådan, og forskellen er mest iøjnefaldende i spørgsmålet om helvede, sandsynligvis fordi troen på helvede i højere grad hænger sammen med en fundamentalistisk kristendomsopfattelse. I en færøsk kontekst kan sidstnævnte spørgsmål reflektere vækkelsesbevægelsernes centrale budskab om evig frelse eller evig fortabelse.

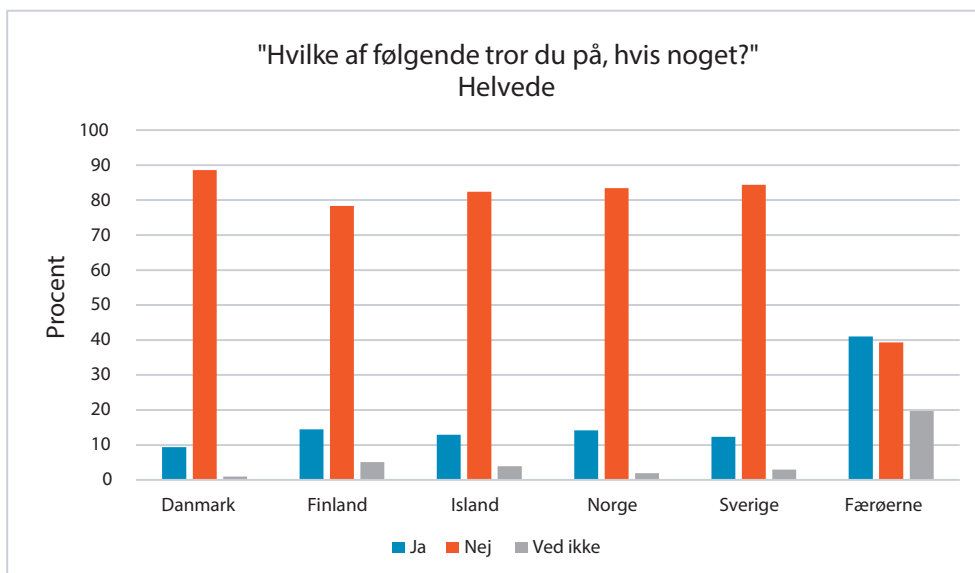
Figur 2: Troen på en gud i de nordiske lande.

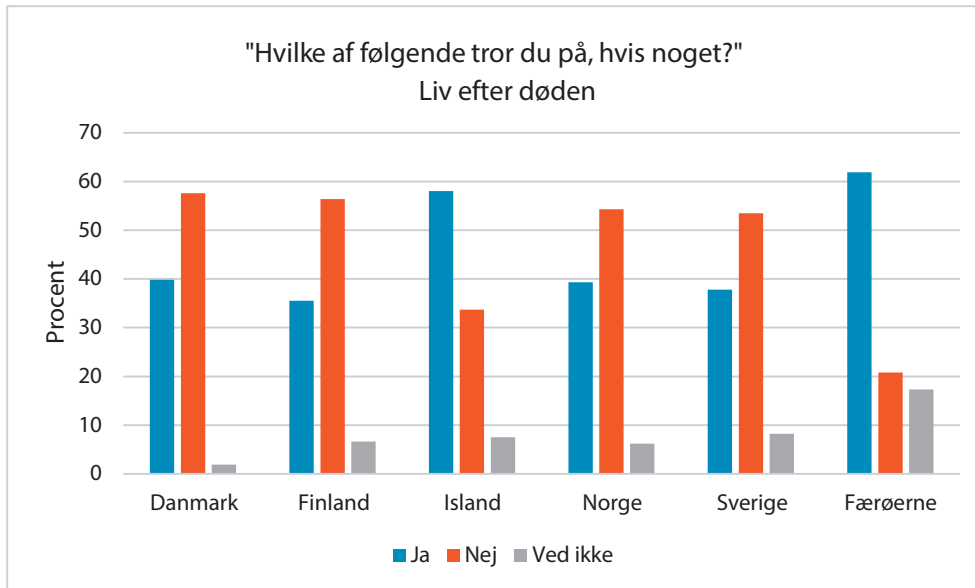
Figur 3: Troen på en himmel i de nordiske lande.

Figur 4: Troen på et helvede i de nordiske lande.

Figur 5: Troen på et liv efter døden i de nordiske lande.

Hvem er de troende? En undersøgelse af signifikante socio-demografiske sammenhænge

Ud over de overordnede resultater har vi ved hjælp af regressionsanalyser også undersøgt signifikante sammenhænge mellem religion og andre demografiske variabler (køn, alder, uddannelse, indkomst, geografisk bopæl, politisk ideologi osv.). Denne statistiske metode muliggør et nærmere indblik i, hvilke baggrundsvariabler hænger sammen med en stærk eller mindre stærk religiøsitet. Vi har anvendt førnævnte spørgsmål om religionens betydning som basis for analysen, men vi finder stort set samme forklarende sammenhænge, når vi anvender regressionsanalyser på de andre spørgsmål (vedrørende tro på en gud, himmel, helvede og liv efter døden). Denne metode bliver brugt for at tilvejebringe viden om, hvordan vi kan forstå og forklare de værdipolitiske konfliktlinjer, som eksisterer i det færøske samfund, og som igen og igen udløser passionerede og polariserende værdipolitiske konflikter, typisk med homoseksuelles rettigheder som omdrejningspunkt.

Som det fremgår af nedenstående tabel svarer lidt over en tredjedel, at religion ikke er særlig vigtig eller slet ikke vigtig. Knap to tredjedele mener til gengæld, at religion er meget vigtig (29,6 pct.) eller rimelig vigtig (33 pct.). Selv om Færøerne som påpeget er en undtagelse i Norden i forhold til dette spørgsmål, mener altså godt og vel en tredjedel, at religion ikke er særlig vigtig eller slet ikke vigtig.

Figur 6: Religionens betydning på Færøerne.

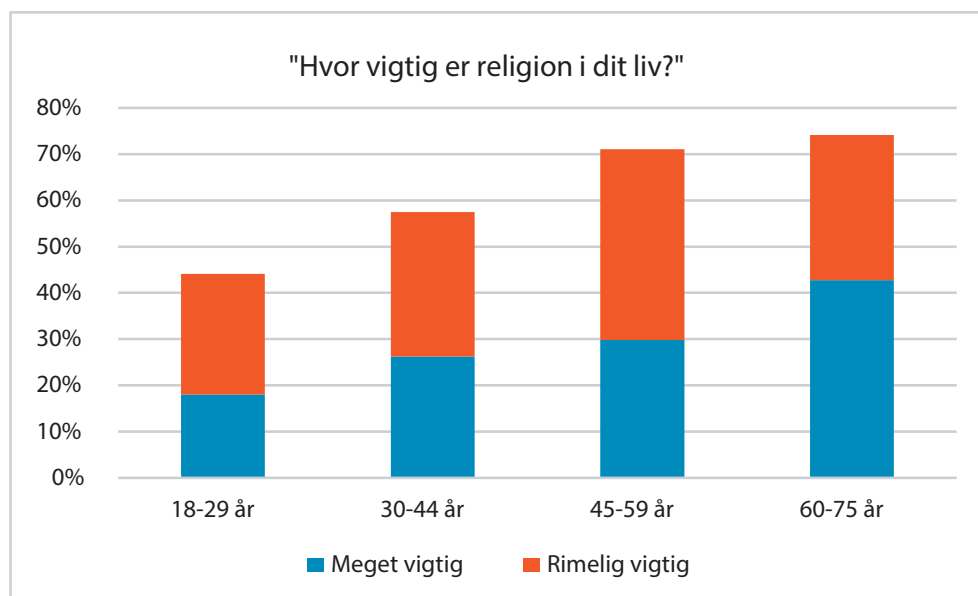

Regressionsanalysen viser, at flere demografiske variabler hænger signifikant sammen med spørgsmålet om, hvor vigtig religion er i folks liv (se bilag). Denne artikel rummer ikke en grundig af analyse af hver enkelt faktor, men nogle af de mest signifikante variabler, som bliver belyst nærmere i dette afsnit, er:

- alder
- køn
- geografisk bopæl
- ideologisk overbevisning målt på en højre-venstre skala
- ideologisk overbevisning målt på en liberal-konservativ skala³

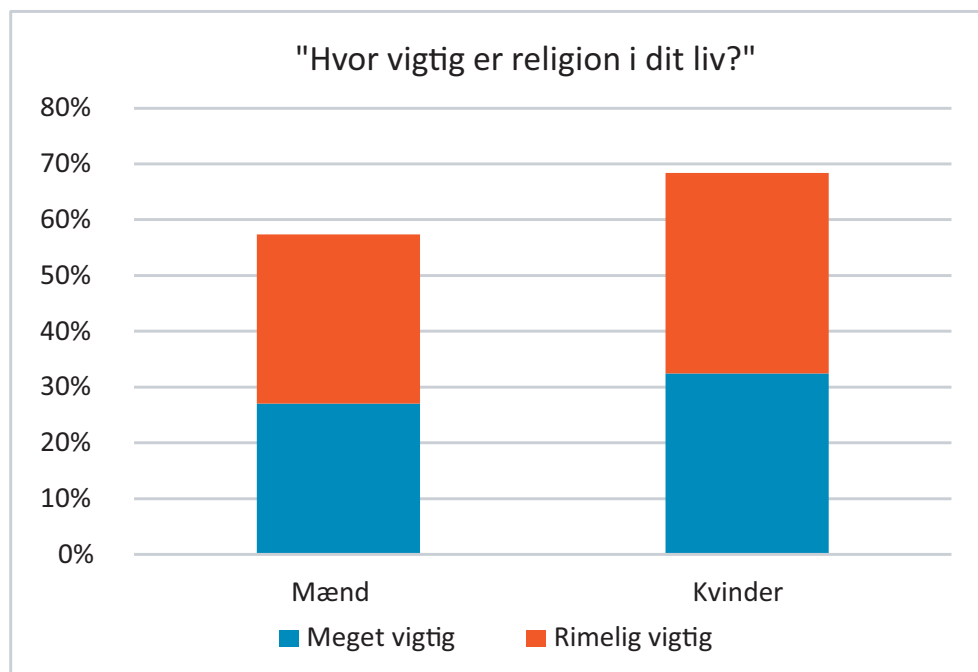
Interessant og noget overraskende viser det sig, at uddannelse ikke er en signifikant faktor (undtagen i spørgsmålet om helvede, som i sig selv er interessant). Som det fremgår af figur 6 er alder stærkt signifikant. Jo ældre en respondent er, jo mere sandsynligt svarer vedkommende, at religion spiller en vigtig rolle. Sandsynligheden for at svare, at religion er meget eller rimelig vigtig, er næsten dobbelt så stor i den ældste generation (60-75 år) sammenlignet med den yngste generation (18-29 år). Betydningen af alder er som sådan ikke overraskende og følger internationale tendenser (Inglehart, 2021).

Figur 7: Religionens betydning i forskellige aldersgrupper på Færøerne.

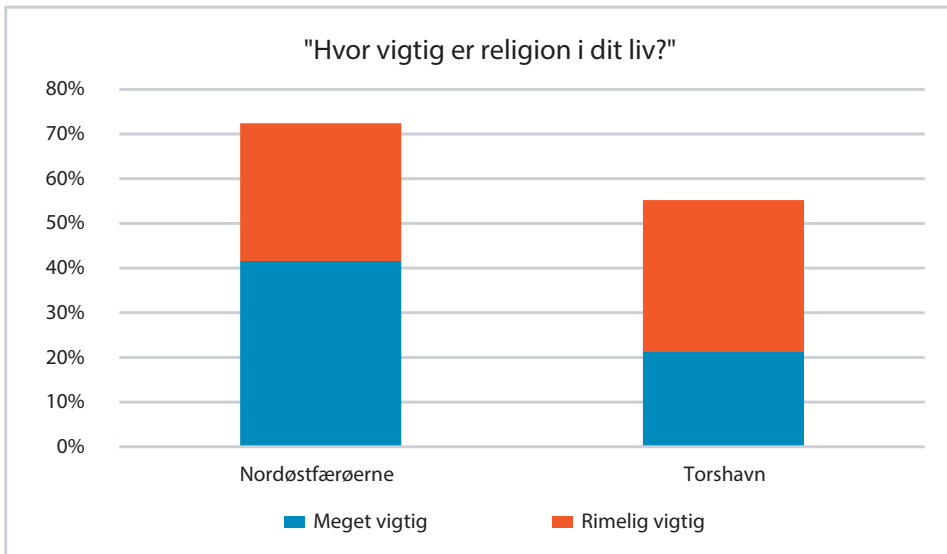
Som det fremgår af figur 7, spiller køn også en rolle, fordi kvinder i højere grad end mænd svarer, at religion er vigtig i deres liv. Dette resultat følger også internationale undersøgelser (Zuckerman, 2017). Resultatet er alligevel interessant taget i betragtning, at færøske religiøse miljøer tit er domineret af mænd i form af mandlige præster, mandlige prædikanter og mandlige menighedsledere, og spørgsmålet om kvindelige præster i den færøske folkekirke har også medført passioneret debat i den færøske folkekirke i nyere tid (in.fo, 1999). Dette resultat er også interessant i lyset af, at Færøernes demografiske sammensætning i mange år har været kendetegnet ved, at der befinder sig omkring 2.000 flere mænd end kvinder på øerne (Hagstova Føroya, 2022c). For at undersøge forholdet mellem køn og religion nærmere ville det være vedkommende at undersøge, hvorvidt færøske kvinder i udlandet har mere sekulære holdninger sammenlignet med de kvinder, der forbliver på øerne. Et andet resultat i vores undersøgelser er nemlig, at færinger, der har studeret i udlandet i en periode af deres liv, har mere sekulære og liberale holdninger sammenlignet med færinger, der kun har boet på Færøerne. Denne forskel er gældende for både kvinder og mænd.

Figur 8: Religionens betydning for mænd og kvinder på Færøerne.

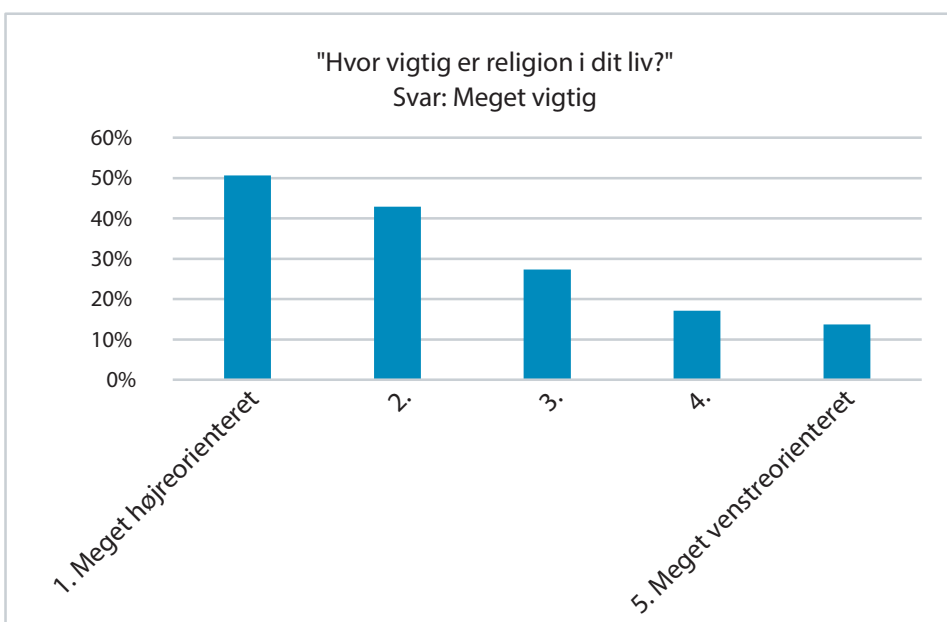
Færøerne er et mikrosamfund i Nordatlanten med ca. 54.000 indbyggere, og en udenforstående er måske tilbøjelig til at tro, at den klassiske spænding mellem center og periferi, mellem hovedstad og udkant, ikke spiller nogen rolle. Det færøske øsamfund er jo per definition en periferi. Men set indefra er virkeligheden ganske anderledes. På trods af massive investeringer i infrastruktur og undersøiske tunneller for milliarder er forskellen på hovedstaden Torshavn og især det nordlige Færøerne meget synlige. Fra amerikansk terminologi bliver begrebet "bibelbæltet" hyppigt brugt om det nordøstlige Færøerne (Kvf. fo, 2018), som også er højborgen for de religionskonservative politiske partier, der aktuelt udgør regeringen på Færøerne. I figur 8 er "Nordøstfærøerne" en fællesbetegnelse for de nordligste øer plus Færøernes næststørste ø med navnet Østerø. Dette område udgør godt 20.000 af de 54.000 indbyggere. Hvis du bor i dette område, er sandsynligheden for at svare, at religion er meget vigtig, dobbelt så stor sammenlignet med en indbygger i Torshavn. Med andre ord bekræfter undersøgelsen, at spændingen mellem center og periferi, som er så velkendt i større lande, også udspiller sig i det færøske mikrosamfund. Dermed er geografi en væsentlig konfliktlinje i den værdipolitiske kamp på Færøerne. De værdipolitiske spændinger mellem de forskellige regioner på Færøerne kalder på ny forskning, der undersøger, hvorfor et så lille land i så høj grad er formet af geografisk polarisering, og hvordan denne polarisering udspiller sig.

Figur 9: Religionens betydning i det nordøstlige Færøerne sammenlignet med hovedstaden Torshavn

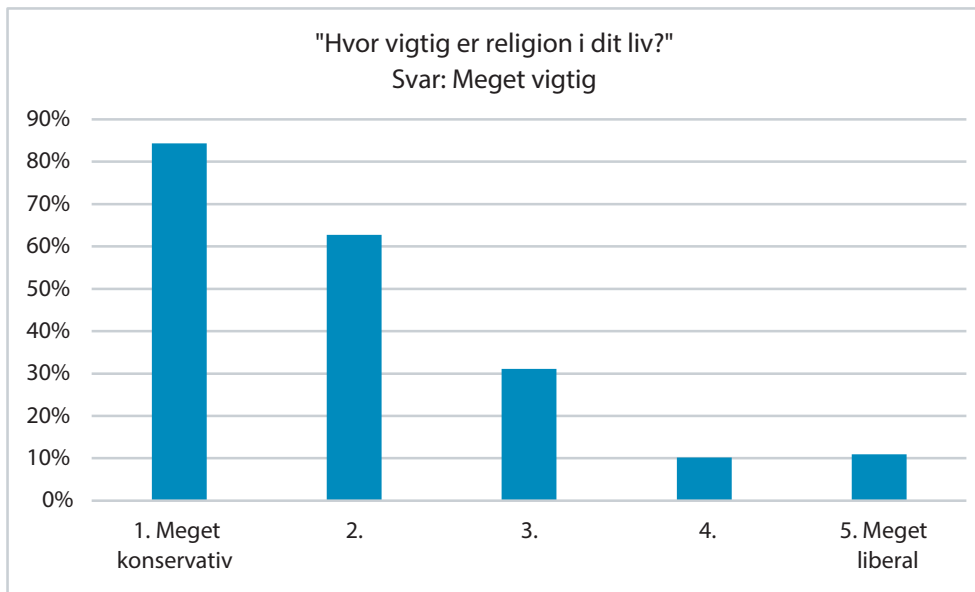

Endelig konstaterer undersøgelsen også en stærk signifikant sammenhæng mellem religion og politisk overbevisning, både i forhold til selvrapporteret placering på en højre-venstre skala og på en liberal-konservativ skala. Denne sammenhæng er stærkere i forhold til liberal-konservativ skalaen end til højre-venstre skalaen, som også er logisk taget i betragtning, at førstnævnte skala eksplicit refererer til værdipolitiske spørgsmål (seksuelle minoriteter, abort osv.), mens højre-venstre skalaen eksplicit refererer til klassisk økonomisk fordelingspolitik. Begge skalaer illustrerer, at religion og politik hænger uløseligt sammen i det færøske samfund. Religion er politik, og politik er religion. Denne sammenhæng er dog på ingen måde ukendt i internationale undersøgelser (Pew Forum, 2014).

Figur 10: Religionens betydning fordelt på en højre-venstre skala på Færøerne.

Figur 11: Religionens betydning fordelt på en liberal-konservativ skala på Færøerne.

Hvorfor er Færøerne en undtagelse i Norden? En religionshistorisk analyse

Denne artikel har hidtil konstateret, at Færøerne er en undtagelse i Norden, på trods af at de seneste årtier har været en brydningstid kendetegnet ved øget sekularisering og et folkeligt opgør med konservativ, politisk kristendom. Dermed befinder Færøerne sig et sted imellem tradition og modernitet. Hvis man betragter Færøerne som en provins i Nordjylland eller en landsby i det nordlige Norge, behøver man måske ikke at undre sig over, at konservativ kristendom stadig har stor kulturel indflydelse på øerne. For religion står typisk stærkere i udkanten end i storbyen. Men hvis man derimod betragter Færøerne som et land med sin egen nationale kultur, sprog og lovgivende forsamling med en stor grad politisk selvstændighed, kan man stadig spørge, hvorfor Færøerne udviklede sig anderledes end de øvrige nordiske lande, inklusive de nordatlantiske nabolande Island og Grønland. Findes der nogle historiske processer, som kan være med til at forklare, hvorfor religionens vækstbetingelser var anderledes på Færøerne sammenlignet med det øvrige Skandinavien og den vestnordiske region?

Disse store spørgsmål rummer naturligvis ingen endelige svar. Men for at adressere spørgsmålet er Islands sekulariseringsproces og religionshistoriske udvikling interessant at sammenligne med (Pétursson, 1983). Efter Grundlovens indførelse af religionsfriheden ankom de protestantiske vækkelsesbevægelser til Færøerne og til Island i nogenlunde samme periode (Pétursson, 2005). Men i modsætning til udviklingen på Færøerne var de nye bevægelser ikke i stand til at etablere sig i Island (Pétursson, 1990). Det påtrængende religionshistoriske spørgsmål er så, hvilke specifikke historiske omstændigheder der kan være med til at forklare de forskellige udviklinger. Det ligger uden for denne artikel at undersøge spørgsmålet til fulde, men visse faktorer, som adskiller Færøerne og Island, kan have haft afgørende betydning: 1) nationalbe-

vægelsen og kampen for øget kulturel og politisk selvstændighed over for den danske folkekirke på Færøerne, 2) overgangen fra landbrugssamfund til fiskerisamfund og de radikale økonomiske og demografiske omvæltninger, som kendetegnede Færøerne i perioden, hvor vækkelsesbevægelserne etablerede sig på øerne, 3) de enkelte individers betydning og 4) forskellen på Færøernes decentraliserede geografi med 18 adspredte øer sammenlignet med Island som én sammenhængende ø (Sølvará, 2010).

på Færøerne blev den danske folkekirke på Færøerne delvist betragtet som en modspiller og en fremmed, kolonial aktør

Den førstnævnte årsag fortolker religion i et post-kolonialt perspektiv og forstår den religiøse udvikling som en konsekvens af bredere politiske konfliktlinjer. På Færøerne var folkekirken dansk, præsterne var danske, og religionsudøvelsen var dansk i modsætning til Island, hvor kirken var islandsk. Det vil sige, at på Færøerne blev den folkelige religiøsitet udøvet på et fremmed sprog, og da de nye vækkelsesbevægelser kom til landet i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet, var de langt mere progressive end den danske folkekirke i kampen for det færøske sprogs anerkendelse. Ikke fordi der ikke fandtes færøske præster, der kæmpede en ihærdig kamp for det færøske sprog (Rasmussen, 1987), men fordi det gik meget hurtigere for de nye bevægelser at få oversat både bibel og salmer. Det var ikke så nemt at reformere en statsfinansieret kirke, der skulle tage hensyn til adskillige modstridende interesser og var reguleret af dansk lovgivning. I modsætning hertil blev den islandske bibel oversat allerede i 1500-tallet, dvs. 400 år før den første oversættelse forelå på færøsk. I Island blev den islandske teologi-uddannelse stiftet i 1800-tallet, hvorimod alle præsterne på Færøerne var – og stadigvæk er – uddannet i Danmark eller udlandet. Da den islandske nationalbevægelse fik vind i sejlene i første halvdel af 1800-tallet, blev kirken en progressiv modspiller mod dansk overherredømme. Men på Færøerne blev den danske folkekirke på Færøerne delvist betragtet som en modspiller og en fremmed, kolonial aktør. Desuden kom den nationale bevægelse tidligere til Island – før de fremmede vækkelsesbevægelser ankomst. Allerede i 1840-erne var den nationale islandske bevægelse så stærk, at også kirken blev del af den. Ifølge Pétur Pétursson blev den islandske kirke således et bolværk mod fremmede religiøse strømninger (Pétursson, 1983). Til sammenligning kom den nationale bevægelse senere til Færøerne, hvor den også stod svagere og nærmest kom samtidig med de konkurrerende vækkelsesbevægelser, der stod over for en noget danskpræget kirke på Færøerne. Disse omstændigheder kan have været medvirkende til, at de nye vækkelsesbevægelser havde gunstigere vækstbetingelser på Færøerne end i Island, især da den færøske nationale bevægelse, ikke uden modstand, i begyndelsen af 1900-tallet satte det færøske kirkesprog på den politiske dagsorden. Der var kun én monopolkirke, og den var dansk, i hvert fald i sit officielle udtryk, sprog og lovgivning. Dét kunne de nye bevægelser udnytte, især i begyndelsen af 1900-tallet, da både brødremenigheden og Indre Mission fik indfødte, færøske lederskikkelser, til at oversætte bibelen

og salmerne til færøsk, samtidig med at de lancerede missionsrejser rundt omkring på øerne (Hansen, 1987).

I henhold til Rational Choice-teoriens fokus på udbud og fri konkurrence kan overgangen fra kirkeligt monopol til en mangfoldighed af protestantiske bevægelser i begyndelsen af det 20. århundrede bane vejen for et samfund, hvor religionen står stærkere, end den ellers ville have gjort. Ligesom specifikke nationale historiske omstændigheder medførte et stort religiøst udbud i Nordamerika, kan andre specifikke historiske omstændigheder have banet vejen for et mangeartet religiøst udbud på Færøerne – om end kun inden for protestantisk kristendom. I Island blev vækkelsesbevægelserne kun overgangsfænomener, men på Færøerne fik Indre Mission og i særdeleshed brødre-menigheden varende indflydelse på det færøske samfund.

➤➤ Det nye fiskerierhverv og en støt voksende fjernfiskerflåde medførte også mange ulykker og død på havet. For en færøsk bygd kunne et skibsforslis betyde, at en hel generation af mænd og drenge gik bort. Det er nærliggende at tænke, at denne tragiske virkelighed har styrket efterspørgslen efter religion

En anden mulig forklaring er af socio-økonomisk karakter og betragter det religiøse landskab som en funktion af de økonomiske, industrielle og materielle omvæltninger, som det færøske samfund gennemgik i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af det 20. århundrede. Som påvist gik det færøske samfund fra et decentraliseret bygdesamfund til et industrialiseret, kapitalistisk fiskerisamfund, som medførte en ny ”urbanisering”, idet mange mennesker flyttede fra de små bygder til de nye og støt voksende fiskeribyer med velegnede havne og bedre muligheder for arbejde. Mange af de nye byer havde kirker, men ingen præster, f.eks. Færøernes næststørste by Klaksvik i det nordlige Færøerne (Sølvará, 2009). Folkekirken var med andre ord langsom til at reagere på de store omvæltninger. Frikirkerne var derimod hurtige til at tilpasse sig den nye virkelighed. De fiskede i rørte vande og etablerede sig med nye menigheder i de nye og hurtigt voksende urbane centre, hvor kirken traditionelt havde været svag. Denne forklaring ræsonnerer også med Rational Choice-teoriernes fokus på marked og udbud. Kirkerne var finansierede af staten og havde som sådan ikke behov for at optimere produktet på det religiøse marked. De nye private frikirker måtte derimod tilkæmpe sig sin eksistensberettigelse og position i det nye færøske samfund – ofte på trods af stor folkelig modstand (Berghamar, 1992). Men projektet lykkedes. I forlængelse af disse omvæltninger blev fiskekutterne de nye missionsmarker for missionærer og prædikanter (Wolles, 1987; Joensen, 1987). Det nye fiskerierhverv og en støt voksende fjernfiskerflåde medførte også mange ulykker og død på havet. For en færøsk bygd kunne et skibsforslis betyde, at en hel generation af mænd og drenge gik bort. Det er nærliggende at tænke, at denne tragiske virkelighed har styrket efterspørgslen efter religion i almindelighed og en mere personlig og radikal

kristendom i særdeleshed. Disse argumenter ræsonnerer med både Zuckermans og Ingleharts fokus på eksistentiel usikkerhed som en afgørende faktor for religionens udvikling. En anden samfundsmæssig debat i begyndelsen af 1900-tallet, som ikke behandles videre her, men som sagtens kunne udgøre en hel afhandling, er spørgsmålet om alkohol. I 1907 afholdt samtlige færøske kommuner en folkeafstemning om salg af alkohol, og resultatet i hver eneste kommune var et overvældende flertal for et forbud, ikke mindst fordi alkoholmisbrug var et voksende problem og årsag til flere ulykker på havet. I denne debat havde vækkelsesbevægelserne samme budskab som den store færøske afholdsbevægelse og var på den ”rigtige” side af tidsånden (Jacobsen, 1995).

Religionshistorie handler også om individer, der er i stand til at ændre historiens udvikling. Færøernes mest succesfulde erhvervsmand i første halvdel af det 20. århundrede, storrederen J.F. Kjølbro, blev også medlem af brødre menigheden tidligt i 1900-tallet. Han finansierede mange menighedsbygninger rundt omkring på øerne og sikrede arbejde til mange færinger. J.F. Kjølbro var opvokset i Klaksvik inden for en kirkelig tradition, men kom i en eksistentiel krise i 1920, da et af hans skibe forliste med 16 mand ved Island. Tilbage sad enkerne i dyb sorg og begræd deres skæbne over for storrederen. I denne ulykkelige situation lod J.F. Kjølbro sig gendøbe til brødre menigheden, der havde etableret en lille menighed i Klaksvik i 1917. I et radiointerview i begyndelsen af 1960'erne forklarer Kjølbro selv, hvordan ulykkerne på havet var medvirkende til hans åndelige skifte (Jacobsen, 2015). Der er næppe nogen tvivl om, at denne begivenhed fik stor indflydelse på brødre menighedens overvældende indflydelse i fiskeribyen Klaksvik. Generelt fik brødre menigheden størst opbakning i de nye fiskeribyer, mens kirken bevarede sin stærke stilling i de gamle landbrugsbygder.

Ifølge resultaterne af vores undersøgelse er der en sammenhæng mellem religion, politik og geografisk bopæl. Historisk set er det også blevet påvist, at på Færøerne er der en sammenhæng mellem religiøs tilknytning og politisk overbevisning (Fossing, 1975). Indre Mission kom fra Danmark til Færøerne med danske præster, der virkede inden for den etablerede danske folkekirke. Derfor havde den indremissionske bevægelse større opbakning blandt pro-danske færinger, der støttede op om rigsfællesskabet. I modsætning til Indre Mission kom brødre menigheden til Færøerne fra Skotland, dvs. uden for den etablerede offentlige kirke og uden for nogen dansk kontekst, og fik større opbakning blandt færøske selvstyre- og selvstændighedsfolk. Det er i denne sammenhæng interessant, at selvstændighedsbevægelsen historisk har været stærk på de nordlige øer, hvor brødre menigheden også har stået meget stærkt, mens Samhørighedspartiet (Sambandsflokkurin) og Indre Mission historisk set har stået stærkt på Østerø. Disse forhold indikerer en sammenhæng mellem politisk og religiøs tilknytning.

Men disse forhold siger ikke noget om, hvorfor færinger i dag er mindre religiøse i Torshavn end i det nordlige Færøerne, og hvorfor geografisk polarisering i det hele taget gør sig gældende i et mikrosamfund. I forhold til netop dette

spørgsmål er én stor og afgørende forskel på Island og Færøerne, at Island er én geografisk sammenhængende ø, mens Færøerne er spredt ud på 18 forskellige øer med havet som barriere. Denne geografiske forskel kan historisk have medført større kulturel diversitet (Pons, 2009). I Island bor et stort flertal i hovedstadsregionen, men på Færøerne bor mindre end halvdelen i Torshavn. Inden for f.eks. sprogforskningen har denne forskel været anvendt som forklaring på, at Færøerne har udviklet mange forskellige sproglige dialekter i modsætning til det islandske sprog. Dette argument lægger også vægt på, at Færøerne har bestået af bygder og byer, mens Island i højere grad har bestået af enkelte gårde uden den samme befolkningstæthed. Forudsætningerne for at udvikle lokale sproglige dialekter var derfor til stede på Færøerne – men ikke i Island. Spørgsmålet er så, hvorvidt det samme har gjort sig gældende i forhold til religion.

Religion og sekularisering i det nye århundrede

Der hersker ingen tvivl om, at Færøerne har gennemgået en sekularisering, som har manifesteret sig politisk i form af nye rettigheder til seksuelle minoriteter og større tolerance overfor kulturel diversitet. Men som denne artikel har dokumenteret er Færøerne samtidig en undtagelse i Norden, og denne undtagelsestilstand kan skyldes en række historiske processer og specifikke nationale omstændigheder, der banede vejen for et højere religiøst udbud og en større religiøs diversitet. Uden denne religiøse diversitet ville Færøerne ikke været kendetegnet ved den samme værdipolitiske polarisering i dag. I en teoretisk sammenhæng kan både sekulariseringsparadigmet og Rational Choice-paradigmet således sige noget fornuftigt om den færøske religionshistoriske udvikling. Sekulariseringsprocessen er unægtelig, men øernes religiøse vitalitet kalder også på forklaringer, som Rational Choice-teorierne tilbyder med deres fokus på religiøst udbud.

➤ Så længe kristendommen står som en modsætning til nye værdier og bliver brugt som politisk løftestang imod presserende spørgsmål om menneskerettigheder, vil en tiltagende del af nye generationer vende sig bort fra organiseret religion

Det er forkert at opfatte den igangværende kulturkamp som en kamp for eller imod kristendommen som sådan. Det handler i højere grad om at forstå kristendommens mange ansigter og fortolke aktuelle værdipolitiske konflikter som en kamp mellem rivaliserende udgaver af kristendom anno 2022. Ifølge den seneste nationale folketælling fra 2011 identificerede næsten alle færinger sig med kristendommen (Hagstova Føroya, 2022a). På den anden side mener en tredjedel ifølge vores undersøgelse, at religion *ikke* spiller nogen vigtig rolle i deres liv, og godt 25 pct. betvivler eller afviser Guds eksistens. Desværre foreligger ingen ældre kvantitative undersøgelser, der kan dokumentere Færøernes forandring over tid. Men hvis politiske debatter om f.eks. homoseksuelles rettigheder er et udtryk for moralske værdier, livsanskuelse og religiøse

holdninger, så kan vi være helt sikre på, at survey-resultaterne ville være anderledes for 20 eller 30 år siden. Færøerne står dermed midt i en brydningstid, og to forskellige scenarier kan skimtes i horisonten. Enten vil Færøerne – om end noget forsinket – følge den skandinaviske erfaring, hvor religionen over tid vil miste sin sociale, kulturelle og politiske betydning. Ellers vil Færøerne forblive et polariseret samfund, hvor diverse religiøse retninger vil leve deres friske liv og samtidig overleve den omfattende skandinaviske sekularisering, som kendetegner verdens mest sekulariserede region. Ifølge Ingleharts logik og den generationskløft, som vores undersøgelse afslører, er et muligt scenarie sålydende: Så længe kristendommen står som en modsætning til nye værdier og bliver brugt som politisk løftestang imod presserende spørgsmål om menneskerettigheder, vil en tiltagende del af nye generationer vende sig bort fra organiseret religion. Religion former politik. Men politik former også religion.

Noter

- 1 Ud over disse hovedretninger kan også nævnes Frelsens Hær, Adventisterne, katolikkerne, Jehovas Vidner, Bahá'í plus en række små protestantiske menigheder, der falder uden for ovenstående kategorisering
- 2 Vi har også anvendt logistisk regression til at analysere sandsynligheden for at tro på Gud, himmelen, liv efter død og helvede. Da resultaterne i høj grad stemmer overens med analysen af religionens betydning, vælger vi at lægge vægt på dette spørgsmål.
- 3 Som det fremgår af vores bilag er andre signifikante variabler indkomst, hvor de laveste indtægter i højere grad svarer, at religion er vigtig. En anden signifikant sammenhæng er, hvorvidt en person har studeret i udlandet. Færinger, som ikke har studeret i udlandet, er mere religiøse end færinger, som har studeret uden for Færøerne.

Litteraturliste

- Berger, Peter (1999), *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Berger, Peter (2017), "The Desecularization of the World: A Global Overview," *The New Sociology of Knowledge*, pp. 61–76.
- Berghamar, Sigurð (1992), *Men Gud gav vøkst*, Tórshavn: Afturljóð.
- Bruce, Steve (2002), *God is dead: Secularization in the West*. Oxford: Blackwell.
- Bruce, Steve (2011), *Secularization: In Defence of an Unfashionable Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Davie, Grace (2016), "Believing without Belonging: Is This the Future of Religion in Britain?" *Social Compass*, 37(4), 455–469.
- Dimmalætting (2021), "Telvingin gekk ikki sum ætlað – málið um sammøður samtykt," www.dimma.fo/grein/telvingin-gekk-ikki-sum-atlad--malid-um-sammotur-samtykt/
- McIntosh, Esther (2015), "Belonging without believing: church as community in an age of digital media," *International Journal of Public Theology*, 9(2): 131-55.
- Fossing, Henrik (1975), *Færøernes kirkehistorie fra ca. 1900-1946*, upubliceret afhandling, Århus: Århus Universitet.
- Hagstova Føroya (2022a), *Átrúnaður | Hagstova Føroya*, <https://hagstova.fo/fo/folk/manntal-2011/atrunadur>
- Hagstova Føroya (2022b), *Føðiland | Hagstova Føroya*, <https://hagstova.fo/fo/folk/folkatal/fodiland>
- Hagstova Føroya (2022c), *Fólkatal | Hagstova Føroya*, <https://hagstova.fo/fo/folk/folkatal/folkatal>
- Hansen, Gerhard (1987), *Eindarmentan føroyinga og veikingarrørslurnar*, Tórshavn: Forlagið Emil Thomsen.
- Hansen, Janna (2014), *Betwixt and between: Religion and religiositet på Færøerne i det 21. århundrede*, Tórshavn: Fróðskapur.
- In.fo (1999), "Stríðið um kvinnuna og ranglæruna," www.in.fo/news-detail/str-i-um-kvinnuna-og-rangl-runa
- Inglehart, Ronald (2021), *Religion's sudden decline: what's causing it, and what comes next?* New York: Oxford University Press.
- Isholm, Erling (2020), *Fiskivinnan sum broytingaramboð*, Tórshavn: Forlagið Fróðskapur.

- Jacobsen, Elin Súsanna (1995), *Rúsdrekka – siðir og ósiðir*, Tórshavn: Rúsdrekka og Narkotikaráðið.
- Jacobsen, Óli (2015), *Kjølbro: Lív og virki*, Tórshavn: Egið forlag.
- Jóansson, Tórður (2012), *Brethren in the Faeroes: An Evangelical movement, its remarkable growth and lasting impact in a remote island community*, Tórshavn: Faroese University Press.
- Joensen, Jóan Pauli (1987), *Fra bonde til fisker*, Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.
- Kristeligt Dagblad (2016), "Færøerne siger ja til borgerlige homovielser | Kristeligt Dagblad," www.kristeligt-dagblad.dk/danmark/faeroerne-siger-ja-til-borgerlige-homovielser
- Kvf.fo (2018), *Radarin: Føroyska bíbliubeltið | Kringvarp Føroya*, <https://kvf.fo/netvarp/uv/2018/02/15/daglet-export-1194074>
- Lindenskov, Eirikur (2019), "Karin Kjølbro 75 ár," www.in.fo/news-detail/karin-kjoelbro-75-ar
- Marchisio, Roberto og Pisati, Maurizio (1999), "Belonging without believing: Catholics in contemporary Italy," *Journal of Modern Italian Studies*, 4(2): 236–55.
- McGuire, Meredith B. (2008), *Lived religion: Faith and practice in everyday life*, New York: Oxford University Press.
- McGuire, Meredith (2008), *Religion: The Social Context*, Illinois: Waveland Press.
- "Nón | Kringvarp Føroya" (2018), <https://kvf.fo/non?sid=87481&page=17>
- Oakes, Kaya (2015), "Belonging Without Believing," *CrossCurrents*, 65(2): 229–38.
- Pétursson, Pétur (1983), "Church and social change: A study of the secularization process in Iceland, 1830 – 1930", Iceland: Studies in religious experience and behaviour.
- Pétursson, Pétur (1990), *Från väckelse till samfund: Svensk pingstmission på öarna i Nordatlanten*, Lund: Lund University Press.
- Pétursson, Pétur (2005), "Trúarvakningar í Færeyjum og á Íslandi: Samanburður út frá félagslegum og pólitískum forsendum," *Frændafundur* 5.
- Pew Forum (2014), *Political ideology – Religion in America: U.S. Religious Data, Demographics and Statistics | Pew Research Center*, www.pewforum.org/religious-landscape-study/political-ideology/
- Pons, Christophe (2017), "The Problem With Islands Comparing Mysticism In Iceland And Faroe Islands," *Nordic Journal of Religion and Society*, 22(2): 145–63.
- Rasmussen, Petur Martin (1987), *Den Faerøske sprogrejsning: Med særligt henblik på kampen om faerøsk som kirkesprog*, Tórshavn: Fróðskaparrit.
- Skorini, Heini og Holm Johannesen, Páll (2010), *Krossvegir*. Tórshavn: Sprotin.
- Sølvará, Hans Andrias (2009), *Klaksvíkar søga 2. Frá frihandli til heimskríggj. 1856-1940*, Tórshavn: Sprotin.
- Sølvará, Hans Andrias (2010), "Gudfrøðistreymar og trúarlígar vekingarrørslur í Føroyum og Íslandi," *Frændafundur* 7, 207–31.
- Sølvará, Hans Andrias (2012), "En særlig færøsk religionshistorie i nordisk-dansk perspektiv," *Kirkehistoriske samlinger*, pp. 220–35.
- Stark, Rodney (1999), "Secularization, R.I.P.," *Sociology of Religion*, 60(3): 249–73.
- Stark, Rodney og Bainbridge, William (1996), *A Theory of Religion*, New Jersey: Rutgers University Press.
- Stark, Rodney og Finke, Roger (2000), *Acts of faith*, California: University California Press.
- Stark, Rodney og Iannaccone, Laurence R. (1994), "A Supply-Side Reinterpretation of the 'Secularization' of Europe," *Journal for the Scientific Study of Religion*, 33(3): 230–52
- Thomas, Scott M. (2005), *The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Relations*, New York: Palgrave Macmillan.
- Tschannen, Oliver (1991), "The Secularization Paradigm: A Systematization," *Journal for the Scientific Study of Religion*, 30(4): 395–415.
- Wolles, Óli (1987), *Brødremenigheden på Færøerne 1865-1930*, unpublished thesis, Århus Universitet.
- Wollschleger, Jason og Lindsey R. Beach (2013), "Religious chameleons: Exploring the social context for belonging without believing," *Rationality and Society*, 25(2): 178–97.
- Young, Lawrence (2016), *Rational Choice Theory and Religion: Summary and Assessment*, New York og London: Routledge.
- Zuckerman, Phil (2012), "Contrasting Irreligious Orientation: Atheism and Secularity in the USA and Scandinavia," *Approaching Religion*, 2(1): 8–20.
- Zuckerman, Phil (2014), "Religionens betydning i USA og Danmark", *YouTube*, www.youtube.com/watch?v=C7X355JF2PE&t=253s
- Zuckerman, Phil (2017), "Why Are Danes And Swedes So Irreligious?," *Nordic Journal of Religion and Society*, 22(01): 55–69.

Bilag

Tabel 1. Regressionstabel: Statistisk sammenhæng mellem betydningen af religion og andre baggrundsvariabler.

	Hvor vigtig er religion i dit liv?
Streymoy (uden Tórshavn)	-.225*
	(.125)
Eysturoy	.325***
	(.086)
Norðoyggjar	.232*
	(.121)
Vágoy	-.132
	(.128)
Sandoy	.145
	(.341)
Suðuroy	.296**
	(.136)
Kvinde	.315***
	(.066)
Ideologi (højre)	.173**
	(.079)
Konservativ	.843***
	(.074)
Videregående uddannelse	.014
	(.076)
Alder 30-39	.362***
	(.133)
Alder 40-49	.566***
	(.118)
Alder 50-59	.737***
	(.112)
Alder 60-75	.711***
	(.107)
Indkomst (i 1000 kr.): 250-400	-.127
	(.136)
Indkomst (i 1000 kr.): 400-600	-.284**
	(.131)
Indkomst (i 1000 kr.): 600-800	-.316**
	(.134)
Indkomst (i 1000 kr.): 800-1000	-.461***
	(.156)
Indkomst (i 1000 kr.): 1000-	-.337**
	(.151)
Uddannelse i udlandet	-.299***
	(.079)
Konstant	-2.788***
	(.151)
Observationer	667
R ²	.316

Standardfejl i parentes

*** $p < .01$, ** $p < .05$, * $p < .1$

Tabel 2. Logistiske regressioner. Statistisk sammenhæng mellem tro og andre baggrundsvariabler.

	(1) Hvilke af følgende tror du på, hvis noget?	(2) Hvilke af følgende tror du på, hvis noget?	(3) Hvilke af følgende tror du på, hvis noget?	(4) Hvilke af følgende tror du på, hvis noget?
	Gud	Liv efter død	Himmelen	Helvede
Streymoy (uden Tórshavn)	-.18 (.337)	-.525 (.324)	-.669** (.334)	-.573 (.371)
Eysturoy	.988*** (.293)	.72*** (.254)	.675*** (.25)	.677*** (.248)
Norðoyggjar	.753** (.371)	.702** (.337)	.604* (.331)	.574* (.327)
Vágoy	.696 (.437)	.615 (.394)	.818** (.393)	.389 (.37)
Sandoy	.243 (.743)	.276 (.681)	.03 (.663)	.743 (.678)
Suðuroy	1.041** (.436)	.822** (.375)	.955** (.375)	.67* (.366)
Kvinde	.963*** (.208)	1.021*** (.192)	.9*** (.19)	.466** (.195)
Ideologi (højre)	.936*** (.272)	.916*** (.24)	.59** (.234)	.855*** (.228)
Konservativ	1.837*** (.398)	1.853*** (.315)	2.334*** (.334)	2.306*** (.262)
Videregående uddannelse	-.228 (.237)	-.107 (.214)	-.161 (.214)	-.406* (.216)
Alder 30-39	.629* (.334)	.427 (.327)	.287 (.328)	.433 (.342)
Alder 40-49	1.414*** (.34)	.786** (.32)	.743** (.319)	.353 (.33)
Alder 50-59	1.876*** (.362)	1.159*** (.327)	1.262*** (.327)	.939*** (.327)
Alder 60-75	1.701*** (.324)	.609** (.291)	.73** (.291)	.137 (.3)
Indkomst (i 1000 kr.): 250-400	-.25 (.405)	-.328 (.374)	-.373 (.366)	-.177 (.366)
Indkomst (i 1000 kr.): 400-600	-.282 (.395)	-.8** (.364)	-.701* (.359)	-.102 (.357)
Indkomst (i 1000 kr.): 600-800	-.439 (.392)	-.621* (.363)	-.412 (.357)	.042 (.358)
Indkomst (i 1000 kr.): 800-1000	-.476 (.44)	-.476 (.412)	-.228 (.406)	.084 (.407)
Indkomst (i 1000 kr.): 1000-	-.27 (.447)	-.691* (.413)	-.745* (.408)	-.408 (.416)
Uddannelse i udlandet	-.494** (.222)	-.789*** (.205)	-.727*** (.205)	-.973*** (.221)
Konstant	-.695* (.392)	-.392 (.371)	-.587 (.366)	-1.254*** (.381)
Observationer	667	667	667	667
Pseudo R ²	.197	.184	.202	.234

Standardfejl i parentes

*** $p < .01$, ** $p < .05$, * $p < .1$